

Moralny imperatyw troski
o permanentną formację kapłańską
w świetle *Listu do moich kapłanów*
o stałej formacji
abp. Stanisława Nowaka

Jesteśmy świadkami dynamicznych przemian zachodzących w obecnym świecie. Zdajemy sobie sprawę z szybkiego tempa postępu we wszystkich niemal dziedzinach codziennego życia. Pociąga to za sobą konieczność nieustannego doskonalenia swoich umiejętności, pogłębiania wiedzy, zdobywania wciąż nowych kwalifikacji. Dlatego też istnieje potrzeba ustawicznej edukacji, czyli systematycznego procesu uczenia się, co powinno sprzyjać stałemu rozwojowi osoby, bronić ją przed dezaktualizowaniem posiadanej wiedzy oraz stale podnosić jej kwalifikacje.

Posługa Kościoła współczesnemu człowiekowi, a w niej zwłaszcza posługa kapłańska, domaga się również „dotrzymywania kroku” dziejowym przemianom, stąd też – podobnie jak w przypadku zawodów świeckich – winna być nieustannie udoskonalana. Świadomość ta była bliska Ojcom Soboru Watykańskiego II, którzy podjęli się dzieła odnowy Kościoła (wł. *aggiornamento*). Zasadą tej odnowy soborowej było z jednej strony ciągle powracanie do Pisma Świętego i Tradycji jako źródeł życia chrześcijańskiego, z drugiej zaś próba otwarcia się na świat

Ks. ARKADIUSZ OLCZYK – ur. 1966, dr hab. teologii moralnej, wykładowca teologii moralnej w Sekcji Licencjackiej Wydziału Teologicznego UPJP II w Częstochowie, Wyższym Instytucie Teologicznym w Częstochowie, Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej i Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Sosnowieckiej w Częstochowie, wykładowca bioetyki w Studium Życia Rodzinnego oraz duchowości rodziny w Studium Duchowości Chrześcijańskiej. Prowadzi badania naukowe w obszarze etyki życia i zdrowia oraz wychowania moralnego i sumienia. Autor i współredaktor licznych książek (w tym 2 w języku niemieckim) oraz artykułów naukowych.

i dostosowania do szybkiego tempa zachodzących w nim przeobrażeń. Kościół uznaje za swoisty znak czasu potrzebę i wartość ustawicznej edukacji. W tym kontekście widzi także konieczność permanentnej formacji kapłanów, niezbędnej do wypełnienia właściwej im misji ewangelizacyjnej „tu i teraz”. Zwracali na to uwagę papież Jan Paweł II i Benedykt XVI, a obecnie czyni to papież Franciszek.

Właśnie dzieło stałej formacji kapłańskiej stało się również jednym z paradygmatów 27-letniej posługi abp. Stanisława Nowaka w Diecezji, a potem Archidiecezji Częstochowskiej w latach 1984-2011. Dnia 7 czerwca 1996 roku wystosował on *List do moich kapłanów o stałej formacji*, w którym wyraża się jego wyjątkowa troska o ten właśnie niezwykle istotny wymiar życia kapłańskiego. Będąc uczestnikiem Synodu Biskupów (od 30 września do 28 października 1990 roku) na temat formacji kapłańskiej poczuł się on w szczególny sposób przynaglony do wprowadzenia w życie posynodalnej adhortacji *Pastores dabo vobis* (1992) oraz *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* (1994). Niniejsza refleksja naukowa jest próbą odczytania istoty i celu stałej formacji kapłańskiej w kontekście ogólnokościelnym oraz w tej specyfice, jaka została jej nadana przez ks. abp. Stanisława Nowaka w Archidiecezji Częstochowskiej i jaka obowiązuje aktualnie.

1. Istota stałej formacji kapłańskiej

Słowo „formacja” pochodzi od łacińskiego terminu „forma” i oznacza „kształt”, „wygląd”. Natomiast czasownik „formować” oznacza „kształtowanie”, „ujęcie czegoś w formie”, „nadanie czemuś określonej postaci”. Słowo to używane jest w różnych dziedzinach wiedzy, m.in. w filozofii, naukach społecznych, a zwłaszcza w pedagogice i psychologii. W tym ostatnim znaczeniu formacja oznacza końcowy efekt pedagogiczny w znaczeniu uzyskania doskonałości w jakiejś dziedzinie, zgodnie z wiekiem człowieka i wymaganiami powołania życiowego¹. W takim kontekście formacja stała jest kontynuacją czynności w zakresie kształtowania osobowości i wychowania do określonego ideału², zaś troska o nią jest istotnym i koniecznym elementem misji zleconej Ko-

¹ A. CENCINI, *Drzewo życia. Ku modelowi formacji początkowej i permanentnej*, Kraków 2006, 29-30.

² J. WĄTROBA, *Permanentna formacja duchowa kapłanów*, Częstochowa 1999, 61-62; M. KACZMAREK, *Ku doskonałości kapłana*, Częstochowa 1997, 135, 137.

ściołowi przez Chrystusa. W takim właśnie znaczeniu używa terminu „formacja” również Sobór Watykański II³.

Dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła rozróżniają formację kapłańską podstawową i permanentną. Pierwsza realizowana jest w seminariach duchownych i zakonnych domach formacyjnych i stanowi – jak to podkreśla Jan Paweł II – fundament formacji stałej: „Stała formacja kapłanów, zarówno diecezjalnych, jak i zakonnych, jest naturalną i absolutnie niezbędną kontynuacją procesu kształtowania osobowości kapłańskiej, rozpoczętego i prowadzonego w seminarium lub w domu zakonnym w ramach formacji przygotowującej do przyjęcia święceń”⁴. Między formacją przed święceniami i formacją późniejszą musi zatem istnieć wewnętrzna więź i ciągłość.

Trudno odnaleźć w kościelnych dokumentach precyzyjną definicję kapłańskiej formacji stałej. Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam totius*, podając środki stosowane dla doskonalenia i kontynuowania wszelkiej formacji kapłańskiej po ukończeniu studiów, określa proces formacji stałej jako stopniowe wdrażanie młodszego kleru „w wymiarze duchowym, intelektualnym i duszpasterskim w życie kapłańskie i apostołską pracę”⁵. Chodzi o proces stopniowego przechodzenia młodego

³ CONCILIUM VATICANUM II, *Decretum de apostolatu laicorum „Apostolicam actuositatem”* 30, AAS 58 (1966), 60-862, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o apostolstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, 398-399; tamże, *Decretum de accommodata renovatione vitae religiosae „Perfectae caritatis”* 1, AAS 58 (1966), 702-703, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego „Perfectae caritatis”*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety Deklaracje*, 264-265; tamże, *Decretum de presbyterorum ministerio et vita „Presbyterorum ordinis”* (DK) 4, AAS 58 (1966), 995-997, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o posłudze i życiu presbiterów „Presbyterorum ordinis”*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, 482-483; tamże, *Declaratio de educatione christiana „Gravissimum educationis”* 8, AAS 58 (1966), 734-736, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „Gravissimum educationis”*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, 320-321.

⁴ IOANNES PAULUS II, *Adhortatio apostolica postsynodalis „Pastores dabo vobis”* (PDV) 71, AAS 84 (1992), 782: „Perennis sacerdotum institutio, sive dioecesanorum sive religiosorum, continuatio est naturalis atque omnino necessaria illius cultus, qui ad presbyteri personam spectat, quique in Seminario vel in religiosa domu incohavit et ibidem incrementum cepit una cum formativa institutione ordinationis respectu”, JAN PAWEŁ II, *Posynodalna adhortacja apostołska o formacji kapłanów we współczesnym świecie „Pastores dabo vobis”*, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, Kraków 1996, 518, Por. B. TESTA, *La formazione permanente del sacerdote*, w: *Vi darò pastori secondo il mio cuore. Quaderni de „L'Osservatore Romano”*, Libreria Editrice Vaticana 1992, 277-282.

⁵ CONCILIUM VATICANUM II, *Decretum de institutione sacerdotali „Optatam totius”* 22,

kapłana, przy życzliwej pomocy kapłanów bardziej doświadczonych, z warunków życia seminaryjnego do realiów życia duszpasterskiego, a także o ciągle odnawianie i rozwijanie życia i posługi kapłańskiej⁶.

Wydaje się, że najtrafniej i najpełniej określił formację stałą kapłanów Jan Paweł II, gdy nazwał ją „sercem, które jednoczy i ożywia jego bycie kapłanem i jego działalność”⁷. Już w trakcie przygotowań do VIII Synodu Biskupów myśl ta została wyrażona w *Instrumentum laboris*, gdzie formacja permanentna została nazwana sercem całej działalności duszpasterskiej. Ustanawia ona głęboką więź z Chrystusem Dobrym Pasterzem, poddając całe kapłańskie życie pod działanie Ducha Świętego w synowskiej postawie wobec Ojca i w ufnym przyłgnięciu do Kościoła. To Kościół proklamuje i celebrowe Paschę Chrystusa i On ma pełnię Ducha Świętego. Kapłan spełniający swą posługę w Kościele i wobec Kościoła powinien osiągnąć swoje podobieństwo do Chrystusa Najwyższego Kapłana na drodze formacji permanentnej. W tym kontekście Jan Paweł II mówi o powołaniu „w” kapłaństwie. Bóg bowiem powołuje nieustannie i posyła do nowych zadań, objawiając swoją zbawczą wolę poprzez koleje życia kapłana, dzieje Kościoła i społeczeństwa⁸.

Obowiązek inspirowania i wspomagania prezbiterów w wysiłkach podejmowanych w ramach formacji stałej spoczywa w szczególności na biskupach jako pasterzach Kościoła⁹. Spotkania formacyjne z biskupem oraz współbraćmi w kapłaństwie przyczyniają się do umacniania ducha jedności, pomagają w kształtowaniu świadomości bycia członkiem Kościoła lokalnego oraz umacniają odpowiedzialność za jego wspólnotę. To właśnie biskup diecezjalny ustala struktury formacji stałej oraz powołuje zespół osób wspierających go w prowadzeniu tego dzieła w diecezji z udziałem wikariusza biskupiego lub delegata biskupa ds. stałej formacji, diecezjalnej rady programowej ds. tej formacji, diecezjalnego ojca duchownego i dekanalnych ojców duchownych.

AAS 58 (1966), 727: „[...] sub aspectu spirituali, intellectuali et pastorali in sacerdotalem vitam atque apostolicam operositatem”, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o formacji kapłańskiej „Optatam totius”*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, 301.

⁶ J. WĄTROBA, *Permanentna formacja*, 64.

⁷ PDV 45, AAS 84 (1992), 737: „[...] cor, quod unitatem vitamque conferat iis omnibus per quae presbyter dicitur et est”, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, 479.

⁸ Tamże 70, AAS 84 (1992), 780, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, 516-517. Por. A. PIGNA, *I preti del duemila: esortazione apostolica Pastores dabo vobis*, „Rivista di Vita Spirituale” 46 (1992) f. 6, 586-606.

⁹ DK 7, AAS 58 (1966), 1001-1002, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, 487-488.

Permanentna formacja kapłanów realizowana jest przez ciągłą aktualizację charyzmatu kapłańskiego. Jest ona z natury procesem trwającym przez całe kapłańskie życie. Nigdy nie może być uważana za zakończoną – ani ze strony Kościoła, który ją zaleca, ani ze strony kapłana, który ją podejmuje. Powinna ona obejmować wszystkie wymiary osobowości kapłańskiej, a zatem wymiar ludzki, duchowy, intelektualny i pastoralny. Dlatego Sobór „zachęca usilnie wszystkich kapłanów, aby za pomocą wszystkich środków zalecanych przez Kościół, zdążali stale do owej zawsze coraz wyższej świętości, dzięki której mogą stać się z każdym dniem coraz doskonalszymi narzędziami w służbie całego Ludu Bożego”¹⁰.

Adresatem formacji stałej jest zatem każdy kapłan i w każdym okresie swego życia, niezależnie od wieku, pełnionych funkcji, szczególnych uwarunkowań¹¹. Programy formacyjne obejmują więc już nie tylko kapłanów najmłodszych: neoprezbiterów i wikariuszy, ale także proboszczów, pracowników instytucji diecezjalnych, księży chorych, rencistów emerytów, księży doznających samotności, psychicznego zmęczenia i zagubienia¹².

Gdy jest mowa o formacji stałej, warto pamiętać o działalności Komisji Duchowieństwa Konferencji Episkopatu Polski, w ramach której funkcjonują trzy sekcje: Sekcja Rektorów Wyższych Seminariów Duchownych Diecezjalnych i Zakonnych, Sekcja Ojców Duchownych Wyższych Seminariów Duchownych Diecezjalnych i Zakonnych, a także Sekcja Stałej Formacji Kapłańskiej, skupiająca delegatów biskupich ds. stałej formacji duchowieństwa w polskich diecezjach. Tradycją stały się coroczne sympozja dla księży rekolekcjonistów, ojców duchownych i spowiedników kapłańskich, które odbywają się na Jasnej Górze. Znaczącą rolę odgrywa Centrum Formacji Duchowej Księży Salwatoriaków w Krakowie, zwłaszcza Szkoła Formatorów, oraz Szkoła dla Spowiedników w Krakowie, prowadzona przez ojców kapucynów.

¹⁰ Tamże 12, AAS 58 (1966), 1010-1011: „[...] vehementer hortatur omnes sacerdotes ut, aptis adhibitis mediis ab Ecclesia commendatis, ad illam semper maiorem sanctitatem nitantur, qua evadant in dies aptiora instrumenta in servitium totius Populi Dei”, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, 496.

¹¹ PDV 76, AAS 84 (1992), 793-794, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, 528-529.

¹² KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* 93-97, Città del Vaticano 1994, 102-107, w: <http://ptm.rel.pl/files/pdf-rozne/dyrektorium-o-posludze-i-zyciu-kaplanow-1994.pdf>, [20.04.2018]. Por. K. DYREK, *Formacja ludzka do kapłaństwa*, Kraków 1999, 69-70.

Cenny wkład w formację polskiego duchowieństwa wnoszą periodyki formacyjne: „Pastores”, „Życie Duchowe”, „Zeszyty Formacji Duchowej”, „Ateneum Kapłańskie”, „Homo Dei”, „Dobry Pasterz”, „Notitiae”, „Formatio Permanens”, „Psychologia i Formacja”. Powinny się one znaleźć wśród stałych lektur prezbitera – jako pomoc w jego osobistej formacji. Kapłanom zagubionym, uzależnionym, pozostającym w stanie różnorodnych kryzysów służą pomocą ośrodki odnowy duchowej, diecezjalne i ponaddiecezjalne. Wypracowywane są też w diecezjach różne formy troski o współbraci, którzy porzucili posługę kapłańską. Wymienione struktury, formy, środki, programy i zwyczaje zmierzają do osobistego pogłębienia przez kapłanów nawiązanej w święceniach więzi z Chrystusem. Szczere realizowanie formacji permanentnej pozwala uniknąć wewnętrznego wypalenia, przesadnego angażowania się w działania zastępcze, izolacji od braci i wiernych, rutyny, a także uzdalnia do podjęcia wyzwań, które niesie współczesność.

2. Cel permanentnej formacji kapłanów

Formację stałą można porównać do obrazu, którego boki tworzą cztery wymiary: ludzki, duchowy, intelektualny i pastoralny. Nie można zaniedbać żadnego z nich. Wszystkie są konieczne, a troska o którykolwiek z nich wywiera pozytywne skutki na pozostałe. W ten sposób formacja stała staje się pełna, wewnętrznie spójna, zintegrowana i unika swoistego redukcjonizmu, który nieraz sprowadzał ją tylko do wymiaru intelektualnego lub pastoralnego.

Został dowartościowany ludzki wymiar formacji stałej. „Bez odpowiedniej formacji ludzkiej cała formacja kapłańska byłaby pozbawiona swego niezbędnego fundamentu”¹³. Wymiar ludzki formacji stałej dotyczy pogłębiania kultury osobistej, właściwego przeżywania celibatu i samotności, przyjaźni, godnego spędzania czasu wolnego, właściwych relacji i współpracy z ludźmi świeckimi oraz z osobami konsekrowanymi, wrażliwości na cierpienia bliźnich, jak i umiejętności kapłańskiego życia wspólnotowego na plebanii, w dekanacie, w ramach rocznika święceń¹⁴.

¹³ PDV 43, AAS 84 (1992), 731: „Absque opportuna humana formatione tota sacerdotalis formatio careret basi”, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, 475.

¹⁴ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* 75, 85. Por. K. PAWLINA, *Formacja do kapłaństwa w polskich seminariach*, Warszawa 2008, 124-126; *Integralna formacja kandydatów do kapłaństwa*, red. J. Guindon, Warszawa 1998, 98-102.

Bp Paweł Socha – za ojcami synodalnymi – zwraca uwagę na niezwykle ważny aspekt formacji ludzkiej, jakim jest troska o zdrowie psychiczne kapłana. Istnieje bowiem wiele źródeł stresogennych w życiu i posłudze kapłańskiej. Z zewnątrz negatywnie wpływają na psychikę: intensywność i różnorodność pracy duszpasterskiej, niepowodzenia we współpracy ze współbraćmi w kapłaństwie i świeckimi, zderzenie się z agresją słowną i obojętnością wiernych, społeczna izolacja itp. Również sama duchowa postawa kapłana może być źródłem stresów, jak np. nieakceptacja siebie takim, jakim się jest, swojego miejsca pracy duszpasterskiej, zrzucanie niepowodzeń na inne osoby i na okoliczności zewnętrzne, nieład i przypadkowość w programowaniu swych zajęć codziennych, a zwłaszcza nieład uczuciowy, poddawanie się emocjom na skutek doznanych przykrości itp.¹⁵. Napięcia duchowe i kumulacja stresów przenosi się na ciało i objawia się osłabieniem psychosomatycznym. Stąd też tym bardziej potrzebna jest kapłanowi szczególna asceza, czyli opanowanie w dziedzinie ducha i ciała. Chodzi o formację człowieczeństwa u kapłana ku dojrzałości¹⁶.

W formacji duchowej powinno się akcentować przede wszystkim współzależność między osobistym odniesieniem do Jezusa Chrystusa i sprawowaną posługą duszpasterską. „Kapłan powinien odrzucić wszelki dualizm między duchowością a sprawowanym urzędem; dualizm, będący podstawowym źródłem kryzysów”¹⁷. Dlatego zasługują na uznanie spontaniczne spotkania modlitewne kapłanów w ramach wspólnot rocznika święceń lub dekanatu, najczęściej w dniu wolnym od zajęć; praktyka wspólnej modlitwy brewiarzowej również przy okazji spotkań towarzyskich; tworzenie na dużych plebaniach domowych kaplic.

Permanentna formacja domaga się od kapłana tego, by zanim znacznie głosić, najpierw z wiarą i miłością słuchał Słowa Bożego. Ko-

¹⁵ Należy zauważyć znaczne osłabienie więzi uczuciowych we współczesnych rodzinach, co powoduje u wielu młodych ludzi, także kandydatów do kapłaństwa, niedorozwój uczuciowy, co odbija się na kształtowaniu więzi z Bogiem oraz innymi kapłanami, jak również na przeżywaniu życia w celibacie.

¹⁶ P. SOCHA, *Formacja ciągła kapłanów*, w: Komisja Episkopatu do spraw Duchowieństwa, *Dobry Pasterz. Materiały dla Ojców Duchownych, Spowiedników i Rekolekcyjnistów Kapłańskich*, Gorzów Wielkopolski 1991, 89; F. LEŚNIAK, *Formacja psychologiczna kapłanów*, „Homo Dei” (1990) 3-4, 212-213; K. BENDKOWSKI, *Właściwy wybór i formacja formatorów w seminariach duchownych*, w: *Kapłaństwo służebne w życiu i nauczaniu Jana Pawła II*, red. J. Szczurek, Kraków 1997, 303; S. CZERWIK, *Osoby odpowiedzialne za formację kapłańską*, „Ateneum Kapłańskie” 85 (1993) 3, 427-441.

¹⁷ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* 71, 83.

niecznie więc kapłan winien pilnować *lectio divina cotidiana*. By uniknąć zagubienia się w aktywizmie, kapłan winien troszczyć się o stały rozwój „kultury życia eucharystycznego” jako podstawy swojego oddania się, jako swoistej, Chrystusowej proegzystencji, która realizuje się w nim i przez niego w świecie dzisiaj¹⁸. Eucharystia jest bowiem centrum życia sakramentalnego Kościoła, stąd musi ona mieć najistotniejsze znaczenie w kapłańskim życiu. Wszystkie rodzaje posługi kapłańskiej winny być mierzone odpowiedzią na pytanie, czy są przekazem dla świata wydarzenia eucharystycznego, czyli oddania się Jezusa za życie świata w działaniu kapłańskim. Skoro tak jest, to codzienne sprawowanie Eucharystii ma być dla kapłana autentyczną *formatio permanens*¹⁹.

Ponadto z odnową duchową powinien się integralnie łączyć rozwój intelektualny. Wyrazem realizacji tego postulatu są programy spotkań formacyjnych, zawierające obydwa elementy: duchowy (konferencje ascetyczne, adoracje, sakrament pokuty, modlitwa brewiarzowa oraz Eucharystia) i intelektualny (np. zajęcia teologiczno-pastoralne połączone z dyskusją czy z pracą w grupach itp.). Kapłan we wszystkich okresach swojego życia, a zwłaszcza w pierwszych dziesięciu latach kapłaństwa, winien pogłębiać swoją wiedzę w następujących dziedzinach: filozofii i kultury ogólnoludzkiej, nauk biblijnych, zwłaszcza egzegezy i teologii biblijnej, teologii dogmatycznej i teologii moralnej, znajomości tradycji Kościoła przez studium Ojców Kościoła i kościelnej historii. Najważniejsze w tego typu formacji jest otwarte nastawienie na nowe prądy myślowe, postawy i osoby. Kapłan winien kształtować w sobie postawę twórczą, która polega na zdolności asymilacji nowych prawd i adaptacji do współczesnych warunków i okoliczności, z jednoczesnym zachowaniem wierności prawdzie podawanej nieomylnie i autorytatywnie przez Magisterium Kościoła. Chodzi o zdolność odrzucania tego, co jest niezgodne z prawdą objawioną²⁰.

Całościowo rozumiana formacja stała winna mieć charakter pastoralny. Rozwój prezbitera w wymiarze ludzkim, duchowym i intelektualnym jest wyrazem i miarą tego, co nazywa się „miłością pasterską”²¹.

¹⁸ W. SŁOMKA, *Duchowość kapłana*, w: KOMISJA EPISKOPATU DO SPRAW DUCHOWIEŃSTWA, *Dobry Pasterz*, 47.

¹⁹ B. LEWANDOWSKI, *Formacja permanentna*, „Ateneum Kapłańskie” 83 (1991) 1, 67-68; J. BUXAKOWSKI, *Permanentna formacja kapłanów*, „Ateneum Kapłańskie” 85 (1993) 3, 442-452.

²⁰ R. KAMIŃSKI, *Formacja pastoralna*, EK, t. 5, Lublin 1989, 391-392.

²¹ PDV 21-23, AAS 84 (1992), 688-594, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2,

Formacja stała, odnawiająca miłość pasterską, decyduje o jakości odnowy życia w Kościele. Podstawową zasadą formacji pastoralnej jest uczenie się najpierw współpracy z księdzem proboszczem, z wikariuszami, z zakonnikami i zakonnicami, wreszcie ze świeckimi, zwłaszcza katechetami oraz animatorami różnych grup i wspólnot parafialnych. Kierunki pracy nad sobą w dziedzinie duszpasterskiej powinien kapłan ustawiać w trzech podstawowych działach przekazu ewangelicznego, a mianowicie: Słowa Bożego (funkcja prorocka), sakramentu (funkcja kapłańska) i czynów miłości (funkcja pasterska). Najtrudniej realizować ten trzeci element formacji pastoralnej. Wymaga on bowiem widzenia ludzkich problemów i potrzeb oraz wchodzenia w nie z całym zaangażowaniem Serca Chrystusa Dobrego Pasterza²².

W formacji pastoralnej współczesnego kapłana należy zwrócić uwagę na: duszpasterstwo stanowe (zwłaszcza świata pracy), duszpasterstwo ruchów i stowarzyszeń, duszpasterstwo młodzieży, która jest przyszłością Kościoła, przygotowanie do małżeństwa i duszpasterstwo rodzin, duszpasterstwo chorych i służby zdrowia, ze szczególnym wyakcentowaniem problematyki związanej z obroną życia nienarodzonych i eutanazją, a także eksperymentami na ludzkich genach, oraz duszpasterstwo emigrantów, które staje się obecnie problemem światowym²³.

Należy wspomnieć również o tym, że kapłaństwo ze swej natury ma wymiar misyjny, dlatego w duchowej przestrzeni formacji permanentnej nie może zabraknąć szczerzej i gorliwej troski o misję katolickie. Nie można bowiem pozostawać obojętnym na te obszary świata, gdzie brakuje kapłanów, przez co ludzie są oddaleni od światła Ewangelii²⁴. Z kolei stałe zaangażowanie w pogłębianie duchowości kapłańskiej zobowiązuje księży w sumieniu do zgodnego z Bożym oczekiwaniem aktywnego osobistego otwierania się na potrzeby innych Kościołów lokalnych, zwłaszcza tych cierpiących na brak powołań, gdzie nie mogą być sprawowane Eucharystie i inne sakramenty. Zobowiązuje także do wspierania całym sercem – materialnie i duchowo, przez żarliwą modli-

437-442; tamże 72, AAS 84 (1992), 783-787, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, 519-522.

²² H. MUSZYŃSKI, *Istotne wymiary formacji kapłańskiej*, w: KOMISJA EPISKOPATU POLSKI DUSZPASTERSTWA OGÓLNEGO, *Program duszpasterski na rok 1994/95*, Katowice 1994, 159.

²³ PAPIESKA RADA DUSZPASTERSTWA PRACOWNIKÓW SŁUŻBY ZDROWIA, *Formacja kapłańska a duszpasterstwo służby zdrowia*, Libreria Editrice Vaticana 1990, 44-48.

²⁴ P. SOCHA, *Uniwersalizm misji a diecezjalność kapłana*, w: KOMISJA EPISKOPATU DO SPRAW DUCHOWIEŃSTWA, *Dobry Pasterz*, 99-101.

twę osobistą i wspólnotową oraz przez ofiarę – udających się na krańce świata misjonarzy²⁵.

W duchowej przestrzeni formacji stałej nie może zabraknąć szczerzej i gorliwej troski o nowe powołania do służby Bożej w Kościele, zwłaszcza do służby kapłańskiej. Jej wyrazem jest modlitwa do Pana żniwa, jak również odpowiedzialnie prowadzona w parafii praca z młodzieżą i liturgiczną służbą ołtarza.

Formacja stała winna też wpływać ożywiająco nie tylko na prezbiterium Kościoła lokalnego, ale także na cały proces formacji seminaryjnej, a nawet powinna być ukazywana w procesie dydaktycznym i wychowawczym w seminariach jako warunek i źródło dynamiki życia oraz posługiwania kapłańskiego²⁶. Dlatego coraz wyraźniej integruje się w Polsce wychowanie seminaryjne z formacją permanentną²⁷ i kładzie się nacisk na jedność i ciągłość powołania kapłańskiego: powołanie do kapłaństwa staje się, po przyjęciu sakramentu święceń przez prezbitera, powołaniem w kapłaństwie²⁸.

Należy jednak pamiętać o tym, że najlepsze nawet metody formacyjne nie zastąpią codziennego i pobożnego sprawowania Eucharystii, gorliwego odprawiania Liturgii Godzin, codziennych osobistych spotkań z Jezusem w Najświętszym Sakramencie, codziennej medytacji, częstego przystępowania do sakramentu pojednania i pokuty, korzystania z kierownictwa duchowego, rzetelnego rachunku sumienia, odprawiania rekolekcji i dni skupienia²⁹.

²⁵ TENŻE, *Formacja ciągła kapłanów*, 88.

²⁶ S. NOWAK, *Troska biskupów o formację do kapłaństwa*, w: KOMISJA EPISKOPATU DO SPRAW DUCHOWIEŃSTWA, *Dobry Pasterz*, 60-61; M. OSTROWSKI, *Pastoralna formacja kandydatów do kapłaństwa w świetle adhortacji „Pastores dabo vobis”*, w: *Kapłaństwo służebne*, 341-343.

²⁷ F. MACHARSKI, *Dwa etapy formacji kapłańskiej*, „L'Osservatore Romano” 15 (1994) 8, 53-54.

²⁸ S. SZYMECKI, *Formacja do kapłaństwa*, w: KOMISJA EPISKOPATU DO SPRAW DUCHOWIEŃSTWA, *Dobry Pasterz*, 70-71; K. WOJTYŁA, *Wychowanie do służby Kościołowi*, „Ate-neum Kapłańskie” 59 (1967) 1-2, 220-225.

²⁹ *Szlifowanie kapłańskiej duszy. Z biskupem pomocniczym diecezji kieleckiej Andrzejem Kaletą – o potrzebie, zasadach i formach realizacji stałej formacji kapłańskiej – rozmawia Agnieszka Dziarmaga*, „Niedziela” 61 (2018) 12, 27.

3. Stała formacja kapłanów w „sercu” abp. Stanisława Nowaka

Dnia 7 czerwca 1996 roku abp Stanisław Nowak skierował do kapłanów archidiecezji częstochowskiej swój list na temat stałej formacji kapłańskiej. Napisał go w perspektywie oczekiwania na Jubileusz Dwutysiąclecia od Narodzenia Chrystusa w roku 2000, czyli również Dwutysiąclecia od zaistnienia Chrystusowego kapłaństwa³⁰. Jubileusz ten uświadamia z nową mocą, jak bardzo ważną rolę w ekonomii Wciele-
nia odkupieńczego odgrywa każdy kapłan, który działa w osobie samego Chrystusa (*in persona Christi*). Kapłan jest zawsze – jak to wyraża abp Nowak – „niejako odziany osobą Chrystusa”, stąd bywa nazywany także „drugim Chrystusem”³¹. Innym motywem napisania tegoż *Listu* była przypadająca w 1996 roku 50. rocznica święceń kapłańskich Ojca Świętego Jana Pawła II, wielkiego Formatora kapłanów oraz Kościoła w Polsce i na całym świecie. Bezpośrednią okazją do zwrócenia się do kapłanów swojej archidiecezji przez ich Pasterza był dzień poświęcenia kościoła seminaryjnego pw. Jezusa Chrystusa Najwyższego i Wiecznego Kapłana w Częstochowie, przypadający właśnie na 7 czerwca 1996 roku.

Częstochowski Arcybiskup zwraca uwagę w swoim *Liście* na to, że od wiary kapłana, od jego zapobiegliwości, entuzjazmu, pracy oraz zaangażowania wszystkich jego zdolności i energii w dziele apostołstwa, jednym słowem od jego świętości osobistej, zależy ogromnie wiele w porządku zbawienia. Kapłan przyczynia się do zbawienia świata nade wszystko poprzez umieranie z Chrystusem w tajemnicy wyrzeczenia, żyjąc w celibacie, posłuszeństwie władzy kościelnej, ubóstwie i pokucie. Składa wówczas siebie samego w ofierze Bogu³².

Abp S. Nowak podkreśla, że Kościół ostatnich lat mocno akcentuje i dopomina się o formację kapłańską, formację stałą, konsekwentną, na wszystkich etapach życia kapłańskiego. Już Apostoł Narodów, martwiąc się o siebie, żeby innym przepowiadając Słowo Boże sam nie został uznany za niezdatnego (por. 1 Kor 9, 27), tym samym przestrzega każdego kapłana przed nadmiernym aktywizmem, pozbawionym wy-

³⁰ S. NOWAK, *List do moich kapłanów o stałej formacji z dnia 7 czerwca 1996 roku*, w: S. NOWAK, *Siewca Słowa. Listy Pasterskie (1984-2011)*, t. I/2, red. M. Duda – M. Mikołajczyk – B. Stypułkowska, Częstochowa 2014, 344.

³¹ Tamże.

³² Tamże, 345.

siłku ascetycznego. Abp Nowak pisze: „Nawet działalność apostołska może wyjąłować duszę kapłana i prowadzić do pustki i rozpacz, jeśli on nie szuka wszystkimi siłami okazji i warunków do rekolekcyjnego wyciszenia i modlitewnego skupienia”³³.

W tym kontekście niezwykle potrzebne jest wsłuchiwanie się w zalecenia Kościoła, wyrażone chociażby w posynodalnej adhortacji *Pastores dabo vobis*, gdzie czytamy: „Formacja stała, właśnie dlatego, że jest «stała», musi towarzyszyć kapłanom zawsze, a więc w każdym okresie i niezależnie od uwarunkowań ich życia, a także od funkcji, jakie pełnią w Kościele; będzie ona oczywiście uzależniona od możliwości i okoliczności związanej z wiekiem, warunkami życia i zadaniami powierzonymi kapłanowi”³⁴.

Pasterz Kościoła Częstochowskiego odpowiada zatem swym *Listem o stałej formacji* na wymogi czasu, które nie tylko nie zwalniają z obowiązku formowania się, ale bardziej go jeszcze wyakcentowują. Wiele jest tych negatywnych czynników, które nie stwarzają już, jak dawniej, dopingu do wiernego trzymania się przyrzeczeń kapłańskich za wszelką cenę. Przeciwnie, one kuszą kapłana i usiłują wciągnąć go w nurt słabości moralnej i grzechu. Wspomnieć tu należy choćby kulturę współczesną, która nie sprzyja konsekwentnej wierze, źle pojmowaną tolerancję, indyferentyzm religijny, niewłaściwie pojętą demokrację, potrójną pożądlivość (ciała, oczu i pychę tego życia), „mądrość światową” będącą w opozycji do mądrości krzyża czy styl życia i struktury zła – obecnego w systemach politycznych, społecznych, ekonomicznych i kulturowych.

W tym pejzażu różnych zagrożeń dla tożsamości kapłańskiej Częstochowski Arcybiskup wzywa do upodabniania się do Chrystusa, czyli do dążenia do doskonałości ludzkiej i chrześcijańskiej, zgodnie z zaleceniem św. Pawła z listu do Filipian: „A modlę się o to, aby miłość wasza doskonaliła się coraz bardziej i bardziej w głębszym poznaniu i wszelkim wyczuciu dla oceny tego, co lepsze, abyście byli czysti i bez zarzutu na dzień Chrystusa, napełnieni plonem sprawiedliwości, [nabytym] przez Jezusa Chrystusa ku chwale i czci Boga” (Flp 1, 9-11). Arcybiskup przypomina w tym kontekście podstawowe wektory kapłańskiej

³³ Tamże.

³⁴ PDV 76, AAS 84 (1992), 793: „Formatio permanens, ob id ipsum quod «permanens» est, est semper sacerdotibus excolenda; omni igitur vitae tempore omnique in condicione, sicut et in omni gradu responsalitatibus ecclesialis: secundum, ut par est, facultates ac proprietates, quae vitae condicionum et concreditorum munerum mutationi iunctae sunt”, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, 528.

formacji, jak: właściwe przygotowanie, godne przeżywanie, dziękowanie oraz życie owocami codziennej Eucharystii, co dwa tygodnie odprawiana spowiedź kapłańska, korzystanie ze stałego kierownictwa duchowego, wierność kapłańskiemu brewiarzowi, praktykowanie codziennej medytacji, lektury duchowej (*lectio divina*), nawiedzeń Chrystusa obecnego w tabernakulum kościoła, modlitwy maryjnej (np. Anioł Pański), ogólnego i szczegółowego rachunku sumienia, odprawienie przynajmniej raz w roku kapłańskich rekolekcji, dni skupienia np. na początku Wielkiego Postu oraz wspólnotowe dzielenie się Słowem Bożym (tzw. rewizja życia) czy wspólne odmawianie części Liturgii Godzin z okazji zebrań i spotkań kapłańskich. Ponadto w harmonogramie formacyjnym przewidziane są takie propozycje dla kapłanów, jak: jesienna pielgrzymka kapłańska z archikatedry na Jasną Górę organizowana najczęściej w październiku lub listopadzie, rejonowe dni duszpasterskie i katechetyczne (tzw. rejonówki), różne sympozja tematyczne, istniała praktyka (niestety przerwana) adoracji eucharystycznej połączonej z konferencją duchową dla księży z Częstochowy i najbliższych okolic w każdy 3. czwartek miesiąca o godz. 20.00 w kościele seminaryjnym pw. Chrystusa Najwyższego Kapłana. Księża diecezjalni zobowiązani są do uczestnictwa w zebraniach dekanalnych połączonych z adoracją Najświętszego Sakramentu oraz z konferencją dekanalnego ojca duchownego lub wskazanej przez niego osoby. W razie nieobecności w którejś z tych praktyk formacyjnych wymagane jest usprawiedliwienie na piśmie wobec kierownika danego cyklu formacyjnego lub ojca duchownego kapłanów archidiecezji częstochowskiej³⁵.

4. Formy stałej formacji kapłańskiej w archidiecezji częstochowskiej

Przy Komisji Duchowieństwa Episkopatu Polski od 1999 r. istnieje Sekcja Stałej Formacji Kapłańskiej (SSFK). Jej celem jest wymiana doświadczeń i wspieranie się w realizowaniu programów formacji stałej duchowieństwa w poszczególnych diecezjach, zgodnie z zaleceniami Stolicy Apostolskiej i Konferencji Episkopatu Polski. Sekcja wydaje biuletyn pt. *Formatio Permanens*, który zawiera m.in. materiały ze spotkań i adresy kapłanów głoszących rekolekcje dla duchowieństwa. Spotkania Sekcji Stałej Formacji Kapłańskiej Komisji Duchowieństwa odbywają się raz w roku, na ogół w Częstochowie.

³⁵ S. NOWAK, *List do moich kapłanów o stałej formacji*, 346-349.

Gdy chodzi o Archidiecezję Częstochowską to formacja stała kapłanów stanowi fundamentalną troskę kolejnych ordynariuszy, zarówno ks. abp. Stanisława Nowaka, jak i ks. abp. Wacława Depo, który ustanowił wikariuszem biskupim ds. formacji kapłańskiej ks. dr. Bernarda Kozłowskiego oraz dnia 6 września 2013 roku, na wniosek Rady Kapłańskiej, powołał Komisję do spraw Formacji Kapłańskiej w Archidiecezji Częstochowskiej w następującym składzie osobowym:

- Ks. dr Krzysztof Dziub
- Ks. dr Bernard Kozłowski (przewodniczący Komisji)
- Ks. dr Andrzej Kuliberda
- Ks. dr hab. Arkadiusz Olczyk
- Ks. dr Andrzej Przybylski (od 20 maja 2017 roku biskup pomocniczy w Archidiecezji Częstochowskiej).

Spotkania formacyjne, w formie wykładów tematycznych podejmujących najbardziej aktualne zagadnienia pastoralne, moralne, duchowe, pedagogiczne oraz prawne, odbywają się w cyklach jesienno-wiosennych, w trzecią środę października i maja, dla kursu wikariuszowskiego i proboszczowskiego. Trwają one od godz. 9.00 do 14.00. Po zakończeniu całego cyklu wykładowego ma miejsce egzamin wikariuszowski i proboszczowski.

Oto duszpasterze poszczególnych grup formacyjnych księży w Archidiecezji Częstochowskiej:

- Duszpasterze neoprezbiterów: ks. kan. dr Grzegorz Szumera i ks. prałat dr Remigiusz Lota.
- Duszpasterz wychowawców i wykładowców Seminariów Duchownych i Wyższego Instytutu Teologicznego: ks. prałat mgr lic. Jerzy Kowalski.
- Duszpasterz pracowników naukowych i księży studentów KUL: ks. kan. dr hab. Krzysztof Orzeszyna.
- Duszpasterz pracowników naukowych i księży studentów UKSW: Ks. prałat prof. dr hab. Stanisław Urbański.
- Duszpasterz księży pracujących i studiujących we Włoszech: Ks. prałat dr hab. Ryszard Selejda.
- Unia Apostolska Kleru: Ks. prałat mgr lic. Eugeniusz Wieczorek.

W trosce o ludzkie i duchowe wsparcie kapłanów Archidiecezji Częstochowskiej przeżywających różnego rodzaju kryzysy i choroby, dekretem z dnia 20 października 2017 roku ks. abp Wacław Depo powołał Zespół Braterskiego Wsparcia Kapłanów Archidiecezji Częstochowskiej w następującym składzie:

- Bp dr Andrzej Przybylski
- Ks. prałat dr Bernard Kozłowski
- Ks. prałat mgr Stanisław Hczyk
- Ks. prałat dr Remigiusz Lota
- Ks. kan. mgr Tomasz Nowak
- Ks. dr Tomasz Knop
- Ks. prałat mgr Andrzej Sobota
- Ks. kan. mgr Mirosław Rapcia
- Ks. kan. mgr Szymon Gołuchowski
- Ks. kan. mgr Krzysztof Smuga

Zespół ten ma podejmować modlitwy, rozmowy, interwencje oraz organizować pomoc w każdej niepokojącej sytuacji w życiu kapłańskim. Ma zatem wspierać i nieść braterską pomoc (nie udziela jednak pomocy materialnej)³⁶.

Z inicjatywy Zespołu *Braterskiego Wsparcia Kapłanów Archidiecezji Częstochowskiej*, w każdy trzeci czwartek miesiąca, w sanktuarium św. Jana Marii Vianney'a w Mzykach (parafia Gniazdów) odbywają się modlitwy za kapłanów, zwłaszcza za tych doświadczonych chorobą czy nałogami.

Abp Stanisław Nowak zatwierdził cykl formacyjny w archidiecezji częstochowskiej według poszczególnych grup wiekowych, zgodnie ze wskazaniem Synodu Kapłańskiego z 1990 roku, dokumentów Stolicy Apostolskiej o kapłaństwie oraz szczegółowych inspiracji ze strony Komisji Episkopatu Polski do spraw Duchowieństwa. Ten program formacji stałej został potwierdzony przez aktualnego Pasterza Archidiecezji Częstochowskiej ks. bp. Wacława Depo i obowiązuje również aktualnie.

1. Pierwszą grupę wiekową stanowią neoprezbiterzy, uczestnicząc w tzw. „cyklu neoprezbiterkim”. Ta grupa kapłańska jest w szczególności powierzona opiece Kościoła z racji na stawianie dopiero pierwszych kroków w duszpasterstwie i w samodzielnym życiu kapłańskim poza seminarium. W *Pastores dabo vobis* czytamy: „Choć zrozumiałe jest uczucie pewnego «przesytu», jakiego może doznawać młody kapłan, gdy opuszczając seminarium staje wobec perspektywy dalszych studiów i spotkań formacyjnych, należy odrzucać fałszywy i niebezpieczny pogląd, iż formacja kapłana kończy się w momencie, gdy opuszcza on seminarium”³⁷. Abp Nowak w swym *Liście* prosi neoprezbite-

³⁶ <https://archiczest.pl/kuria-metropolitalna,25/referat-formacji-kaplanow,3.html>, [9.04.2018].

³⁷ PDV 76, AAS 84 (1992), 793: „Si comprehendi potest quidam «satiētatis» sensus, quo iuvenis presbyter affici potest, vix e seminario egressus, prae novis studiis et con-

rów, aby „raz w miesiącu, oprócz miesięcy wakacyjnych, przyjeżdżali na swój kurs formacyjny do wyznaczonego domu. Na program takiego dnia, podobnie zresztą jak w innych cyklach, składać się będzie wspólna Msza Święta z homilią, konferencja ascetyczna, wykład pogłębiający lub uzupełniający studia teologiczne, okazja do kierownictwa duchowego, braterskie dzielenie się doświadczeniem życia duszpasterskiego”³⁸.

2. Drugą grupę formacyjną, tzw. „cykl wikariuszowski”, stanowią kapłani od 2 do 5 roku po święceniach. W tym okresie życia młodzi księża wchodzi z pełnym zaangażowaniem w pracę duszpasterską i katechetyczną, ale też natrafiają w niej na różne trudności, zwłaszcza w katechezie i duszpasterstwie młodzieży. Stąd niezbędne jest pogłębienie duchowe, intelektualne i duszpasterskie. Kościół od dawna wymagał od tych kapłanów egzaminów wikariuszowskich. Organizował dla nich także tzw. *tirocinium pastorale*. Częstochowski Arcypasterz napisał w *Liście do swoich kapłanów*: „Formacja intelektualna tego okresu, wysłuchanie określonego kwantum wykładów, mogłoby być ekwiwalentem tego rodzaju egzaminów i *tirocinium pastorale* dla młodych księży. Ufamy więc, że czterokrotne spotkanie w ciągu roku w jednym z domów rekolekcyjnych, w tym jedno opłatkowe w ramach roczników ze Mszą Świętą, konferencją duchową, wykładem z problematyki duszpasterskiej i katechetycznej, będzie mogło spełnić zamierzony cel. Młodzi kapłani, którzy tak bardzo potrzebują wzajemnej, braterskiej pomocy, będą mogli również przez wymianę zdań i wspólną refleksję wejść jeszcze głębiej w świat posługi kapłańskiej”³⁹.

3. Trzecią grupą kapłańską, która powinna się jednoczyć we wspólnym ubogacaniu się duchowym, są młodzi księża między 6. a 10. rokiem po święceniach. W tym okresie dojrzewa się zwykle do podejmowania bardziej odpowiedzialnej i samodzielnej pracy kapłańskiej, jaka jest udziałem proboszczów. Chodzi o tzw. „formacyjny cykl proboszczowski”. Ks. Arcybiskup przypomina swoim kapłanom: „Znow chcę przypomnieć, że zawsze stanowisko proboszczów obejmowali księża po egzaminie proboszczowskim z dziedziny teologii moralnej, pastoralnej i prawa kanonicznego. Obecnie, kiedy nie prosi się już bardzo młodych kapłanów do podejmowania budowy kościołów, takie przy-

gressionis temporibus, est omnino opinio reicienda, tanquam falsa et periculosa, formationem presbyteralem concludi praesentia in seminario peracta”, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, 528.

³⁸ S. NOWAK, *List do moich kapłanów o stałej formacji*, 349.

³⁹ Tamże.

gotowanie zakończone jakimś rodzajem egzaminu proboszczowskiego wydaje się pożądane⁴⁰. Zasadniczo na stanowisko proboszcza nie powinno się powoływać kapłana, który nie ukończył takiego kursu. Nade wszystko dla księży tego okresu formacyjnego niezbędne jest pogłębienie duchowe. Zagrożająca bowiem rutyna i zubożenie, aż do niebezpieczeństwa sekularyzacji włącznie, powinny być przezwyciężane nie tylko poprzez osobiste rozmowy z kierownikiem duchowym, ale także w gronie współbraci kapłanów – rówieśników. Abp Nowak określił, by „ta formacja odbywała się cztery razy w roku (w tym jedno spotkanie w ramach swojego kursu), w jednym z domów rekolekcyjnych, i powinna obejmować konferencje ascetyczne i odpowiednie do specyfiki tego okresu życia wykłady. Ponadto dwukrotnie w tym czasie należałoby odbyć trzydniowe dni duszpasterskie, które mogłyby się zakończyć tzw. «egzaminem proboszczowskim» uprawniającym do ubiegania się o posługę proboszcza w parafii”⁴¹.

4. Formację proponuje się także tym kapłanom, którzy są już w sile wieku i są już zwykle proboszczami, co w praktyce oznacza, że są między 35. a 55. rokiem życia. Jest to tzw. „cykl kapłanów w średnim wieku”. Ascetyka kapłańska tak często podkreśla niebezpieczeństwa, jakie zagrażają również kapłanom w średnim wieku. Należą do nich: nadmierny aktywizm, zbytnia pewność siebie, materializm praktyczny, swoiste zmęczenie duchowe („wypalenie”), rozczarowanie czy też rezygnacja wobec trudności i niepowodzeń⁴². Pius XII mówił w tym kontekście o tzw. „diable południa” (*diabolus meridianus*), który kusi księży w tym okresie życia. Dlatego abp Stanisław Nowak stwierdza: „Formacja duchowa, wyrażająca się w odpowiednich konferencjach, dająca czas na wspólnotową wymianę zdań, może jakiś rodzaj rewizji życia – stać się powinny pomocą dla zapracowanych kapłanów. Niewątpliwie również w dziedzinie intelektualnej formacja w tym okresie jest potrzebna. Konieczne wydaje się zapoznanie ze współczesnymi, nowymi prądami w świecie. Potrzebna jest też znajomość nowych kierunków w filozofii, nowych ujęć teologicznych, studium aktualnych dokumentów Kościoła. Byłby to czas jakiejś «probacji kapłańskiej» i wzajemnego utwierdzenia się w służbie Bożej. Dla kapłanów w średnim wieku życia przewiduje się dwa spotkania w ciągu roku, oprócz spotkania kursowego z okazji rocznicy święceń”⁴³.

⁴⁰ Tamże, 350.

⁴¹ Tamże.

⁴² PDV 77, AAS 84 (1992), 794, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, 529.

⁴³ S. NOWAK, *List do moich kapłanów o stałej formacji*, 350-351.

5. Posynodalna adhortacja *Pastores dabo vobis* przewiduje stałą formację również dla „starszych kapłanów”: „Stać formacja powinna objąć także tych kapłanów, którzy ze względu na zaawansowany wiek określani są jako starsi i w niektórych Kościołach stanowią najliczniejszą część prezbiterium”⁴⁴. Z pewnością ten okres życia kapłanów odznacza się dużym doświadczeniem życiowym i apostołskim. Dlatego może być on szczególnie owocnie spożytkowany w służbie Kościołowi. Ich misją jest też nauczanie i wychowywanie młodszych księży. Truizmem byłoby też mówić o różnych kłopotach, które zaczynają już przychodzić w związku z wiekiem. Za tym mogą iść różne problemy egzystencjalne, pesymizm życiowy, przejawy niebezpiecznego starzenia się duchowego. Wspólne spotkania formacyjne z dziedziny duchowej mogłyby wprowadzać powoli w „ascezę pięknego starzenia się”, odchodzenia, a zarazem głębi modlitwy i życia mistycznego. „Kapłanom tego okresu będziemy proponować dwa spotkania w ciągu roku o odpowiedniej tematyce duchowej z uwzględnieniem tematu *aggiornamento* w Kościele naszych czasów” – napisał częstochowski Arcypasterz do swoich kapłanów⁴⁵.

6. Ostatnią grupą wiekową podlegającą stałej formacji są kapłani na emeryturze i podeszli w latach. Ojcowie synodalni stwierdzili: „Także dla tych kapłanów, którzy po przebytych trudach i chorobach lub psychicznego osłabienia, formacja stała może być pomocą”⁴⁶. Ks. abp Nowak podkreśla, że „wiodącą grupą kapłanów najstarszych są ci, którzy przebywają w Domu Księży Emerytów, ale są też kapłani emeryci przebywający na plebaniach przy parafii, i tacy, którzy mieszkają w swoich prywatnych domach lub przy rodzinie”⁴⁷. Wszyscy ci księża winni zostać objęci „cyklem formacyjnym dla kapłanów seniorów”. Właśnie ta grupa stanowi najdroższą część prezbiterium Kościoła partykularnego. Ich wiek, słabości ludzkie i choroby, poczucie samotności sprawiają niekiedy niebezpieczeństwo samoizolacji od spraw Kościoła czy innych księży. Dlatego kapłanom seniorom taka formacja jest nie-

⁴⁴ PDV 77, AAS 84 (1992), 794: „Permanens institutio eos quoque presbyteros implicare debet qui propecta iam aetate senes habentur, qui in nonnullis Ecclesiis maior sunt iam pars presbyterii”, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, 529.

⁴⁵ S. NOWAK, *List do moich kapłanów o stałej formacji*, 351.

⁴⁶ PDV 77, AAS 84 (1992), 794: „Sacerdotes quoque qui ob labores et valetudinem haud bonam in debilibus condicionibus versantur corporis animive perenni institutione iuvantur”, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, 529.

⁴⁷ S. NOWAK, *List do moich kapłanów o stałej formacji*, 351.

zwykle potrzebna do godnego przygotowania się na spotkanie z Chrystusem Oblubieńcem. W tej perspektywie mieści się troska częstochowskiego Arcybiskupa, który pisze: „W Domu Księży Emerytów powinno się koncentrować życie formacyjne wszystkich kapłanów-seniorów, nie tylko tam mieszkających. Spotkania seminarzystów i młodszych kapłanów z kapłanami seniorami mogłyby przynieść obopólny pożytek. Rekolekcje dla księży emerytów i kwartalne dni skupienia powinny się odbywać regularnie i według stosownej dla nich formuły. Tematyką naukową winno być pogodnie przeżywanie starości, udział przez cierpienie i choroby w męce Chrystusa, a także uczenie się szafarstwa swoich cierpień, zwłaszcza własnej śmierci, za Kościół w świecie współczesnym”⁴⁸.

7. Synod biskupów o kapłaństwie postulował jeszcze zorganizowanie duchowej troski dla wychowawców oraz wykładowców seminariów duchownych i kolegów teologicznych. Chodzi o tzw. *formatio formatorum*. Pamięta o nich również abp Nowak, pisząc w swym *Liście*: „Z pewnością i ta grupa zorganizuje się w ramach dni skupienia dla pogłębienia życia duchowego, aby móc wciąż bardziej i owocniej oddziaływać na swoich wychowanków. Im także, w kontekście rozpoczynającego się roku studiów, półrocza i zakończenia roku, proponuje się dzień skupienia ze ściśle dostosowanymi do ich szczególnie odpowiedzialnego powołania konferencjami”⁴⁹.

8. Częstochowski Pasterz abp S. Nowak objął swoją troską także księży studiujących w kraju lub zagranicą oraz duszpasterzujących poza archidiecezją. Wezwał ich, by bardzo pilnie brali udział w spotkaniach formacyjnych w kraju, gdzie studiują lub pracują. „Studenci kursu licencjackiego w Częstochowskim Instytucie Teologicznym [obecnie Wyższym Instytucie Teologicznym im. NMP Stolicy Mądrości – przyp. autora] niech biorą zawsze udział we wszystkich zjazdach rocznikowych i dniach skupienia dekanalnych i ogólnodiecezjalnych”⁵⁰.

Zakończenie

Jest rzeczą oczywistą, że powodzenie formacji stałej bardziej zależy od osobistego podejścia do niej każdego kapłana niż od zaprogramowania jej przez każdą diecezję. Do stałej formacji nie można nikogo zmu-

⁴⁸ Tamże, 352.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże.

sić, ale też nie można jej pozostawić osobistej inicjatywie, dobrej woli i wielkoduszności kapłana. Dlatego, oprócz uwrażliwiania na jej ważność i potrzebę, jest czymś absolutnie koniecznym tworzenie struktur i programów, by w perspektywie nowej ewangelizacji uczynić bardziej skutecznym duszpasterstwo duszpasterzy, czyli ewangelizację ewangelizatorów, w duchu oczekiwań św. Pawła: „*Ut Christus formetur in nobis*”.

The Moral Imperative of Caring for
Permanent Priesthood Formation
in the Light of the *Letter to my Priests*
about the Permanent Formation
of the Archbishop Stanisław Nowak
Summary

Dynamic changes in today's world also require constant education and acquiring new qualifications from priests. The fathers of the Second Vatican Council, the post-Conciliar Church and successive popes: John Paul II, Benedict XVI and Pope Francis had already had this awareness. Over the years, the principle of permanent formation of priests, a continuation of seminary education, has been developed. It includes human, spiritual, intellectual and pastoral formation. Also, Archbishop Stanisław Nowak, for 27 years of his ministry in the Diocese and then the Archdiocese of Częstochowa, took personal care of *formatio permanentis*. He gave this expression in the Letter To My Priests About Permanent Formation on June 7, 1996. He described the formation program in it and appointed the formators responsible for it. His concern for the priestly formation has been continued by his successor, the current archbishop of Częstochowa, dr Waław Depo. The fruits of this formation ultimately depend on the personal approach of each priest to it. *Ut Christus formetur in nobis*.

Słowa kluczowe: kapłaństwo, formacja stała, formacja ludzka, formacja duchowa, formacja intelektualna, formacja pastoralna.

Keywords: priesthood, permanent formation, human formation, spiritual formation, intellectual formation, pastoral formation.

Bibliografia

I. Źródła

- Concilium Vaticanum II, *Declaratio de educatione christiana „Gravissimum educationis”*, AAS 58 (1966), 728-739, Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „Gravissimum educationis”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, 314-324.
- Concilium Vaticanum II, *Decretum de accommodata renovatione vitae religiosae „Perfectae caritatis”*, AAS 58 (1966), 702-712, Sobór Watykański II, *Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego „Perfectae caritatis”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, 264-275.
- Concilium Vaticanum II, *Decretum de apostolatu laicorum „Apostolicam actuositatem”*, AAS 58 (1966), 837-864, Sobór Watykański II, *Dekret o apostolstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, 377-401.
- Concilium Vaticanum II, *Decretum de institutione sacerdotali „Optatam totius”*, AAS 58 (1966), 713-727, Sobór Watykański II, *Dekret o formacji kapłańskiej „Optatam totius”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, 288-301.
- Concilium Vaticanum II, *Decretum de presbyterorum ministerio et vita „Presbyterorum ordinis”*, AAS 58 (1966), 991-1024, Sobór Watykański II, *Dekret o posłudze i życiu prezbiterów „Presbyterorum ordinis”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, 478-508.
- Ioannes Paulus II, *Adhortatio apostolica postsynodalis „Pastores dabo vobis*, AAS 84 (1992), 657-804, Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska o formacji kapłanów we współczesnym świecie „Pastores dabo vobis”*, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, 409-538.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, Città del Vaticano 1994, w: <http://ptm.rel.pl/files/pdf-rozne/dyrektorium-o-posludze-i-zyciu-kaplanow-1994.pdf>, [20.04.2018].
- Nowak S., *List do moich kapłanów o stałej formacji z dnia 7 czerwca 1996 roku*, w: S. Nowak, *Siewca Słowa. Listy Pasterskie (1984-2011)*, t. I/2, red. M. Duda – M. Mikołajczyk – B. Stypułkowska, Częstochowa 2014, 344-353.
- Papieska Rada Duszpasterstwa Pracowników Służby Zdrowia, *Formacja kapłańska a duszpasterstwo służby zdrowia*, Libreria Editrice Vaticana 1990.

II. Opracowania

- Bendkowski K., *Właściwy wybór i formacja formatorów w seminariach duchownych*, w: *Kapłaństwo służebne w życiu i nauczaniu Jana Pawła II*, red. J. Szczurek, Kraków 1997, 301-308.
- Buxakowski J., *Permanentna formacja kapłanów*, „Ateneum Kapłańskie” 85 (1993) 3, 442-452.
- Cencini A., *Drzewo życia. Ku modelowi formacji początkowej i permanentnej*, Kraków 2006.

- Czerwik S., *Osoby odpowiedzialne za formację kapłańską*, „Ateneum Kapłańskie” 85 (1993) 3, 427-441.
- Dyrek K., *Formacja ludzka do kapłaństwa*, Kraków 1999.
- Integralna formacja kandydatów do kapłaństwa*, red. J. Guindon, Warszawa 1998.
- Kaczmarek M., *Ku doskonałości kapłana*, Częstochowa 1997.
- Kamiński R., *Formacja pastoralna*, EK, t. 5, Lublin 1989, 391-392.
- Leśniak F., *Formacja psychologiczna kapłanów*, „Homo Dei” (1990) 3-4, 208-213.
- Lewandowski B., *Formacja permanentna*, „Ateneum Kapłańskie” 83 (1991) 1, 61-70.
- Macharski F., *Dwa etapy formacji kapłańskiej*, „L'Osservatore Romano” 15 (1994) 8, 53-54.
- Muszyński H., *Istotne wymiary formacji kapłańskiej*, w: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Program duszpasterski na rok 1994/95*, Katowice 1994, 153-162.
- Nowak S., *Troska biskupów o formację do kapłaństwa*, w: Komisja Episkopatu do spraw Duchowieństwa, *Dobry Pasterz. Materiały dla Ojców Duchownych, Spowiedników i Rekolekjonistów Kapłańskich*, Gorzów Wielkopolski 1991, 58-65.
- Ostrowski M., *Pastoralna formacja kandydatów do kapłaństwa w świetle adhortacji „Pastores dabo vobis”*, w: *Kapłaństwo służebne w życiu i nauczaniu Jana Pawła II*, red. J. Szczurek, Kraków 1997, 337-346.
- Pawlina K., *Formacja do kapłaństwa w polskich seminariach*, Warszawa 2008.
- Pigna A., *I preti del duemila: esortazione apostolica Pastores dabo vobis*, „Rivista di Vita Spirituale” 46 (1992) f. 6, 586-606.
- Słomka S., *Duchowość kapłana*, w: Komisja Episkopatu do spraw Duchowieństwa, *Dobry Pasterz. Materiały dla Ojców Duchownych, Spowiedników i Rekolekjonistów Kapłańskich*, Gorzów Wielkopolski 1991, 44-52.
- Socha P., *Formacja ciągła kapłanów*, w: Komisja Episkopatu do spraw Duchowieństwa, *Dobry Pasterz. Materiały dla Ojców Duchownych, Spowiedników i Rekolekjonistów Kapłańskich*, Gorzów Wielkopolski 1991, 81-97.
- Socha P., *Uniwersalizm misji a diecezjalność kapłana*, w: Komisja Episkopatu do spraw Duchowieństwa, *Dobry Pasterz. Materiały dla Ojców Duchownych, Spowiedników i Rekolekjonistów Kapłańskich*, Gorzów Wielkopolski 1991, 98-107.
- Szlifowanie kapłańskiej duszy. Z biskupem pomocniczym diecezji kieleckiej Andrzejem Kaletą – o potrzebie, zasadach i formach realizacji stałej formacji kapłańskiej – rozmawia Agnieszka Dziarmaga*, „Niedziela” (2018) 12, 26-27.
- Szymecki S., *Formacja do kapłaństwa*, w: Komisja Episkopatu do spraw Duchowieństwa, *Dobry Pasterz. Materiały dla Ojców Duchownych, Spowiedników i Rekolekjonistów Kapłańskich*, Gorzów Wielkopolski 1991, 66-80.
- Testa B., *La formazione permanente del sacerdote*, w: *Vi darò pastori secondo il mio cuore. Quaderni de „L'Osservatore Romano”*, Libreria Editrice Vaticana 1992, 277-282.
- Wątroba J., *Permanentna formacja duchowa kapłanów*, Częstochowa 1999.
- Wojtyła K., *Wychowanie do służby Kościołowi*, „Ateneum Kapłańskie” 59 (1967) 1-2, 220-225.

III. Netografia

<https://archic zest.pl/kuria-metropolitalna,25/referat-formacji-kaplanow,3.html>, [9.04.2018].